

REJTŐZKÖDŐ MESTEREK

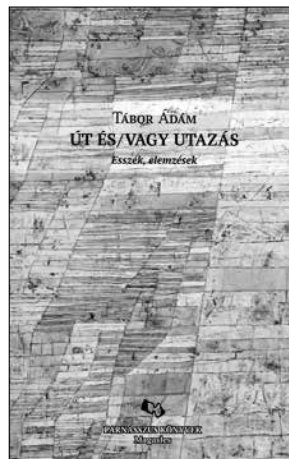
Tábor Ádám: Út és/vagy utazás. Esszék, elemzések

1.

Tábor Ádám irodalmi pályája egyrészt leírható a működéséhez kapcsolódó különféle szellemi-kulturális kontextusok (dialógusfilozófia, underground irodalmi élet, neo-avantgárd törekvések) történeti mozgásai, másrészt a Tábor-életmű statikusnak mondható, a folyamatos egyidejűség állapotában leledző karaktere alapján. Új esszékötete ugyancsak alátámasztja ezt. A tematikusan elrendezett írások megszületésének fesztávja a hetvenes évek elejétől egészen napjainkig terjed – mégse tudunk szabadulni attól az érzéstől: mintha egyetlen és szervesen összefüggő szöveget olvasnánk. Ennek oka részben az, hogy Tábor szellemi tájékozódásának főbb koordinátái az évtizedek során valóban nem sokat változtak, részben pedig, hogy azok a kérdések és kihívások, melyekre írásai reflektálnak, természetüknél fogva mindig körülöttünk vannak, mindig körülveszik olvasóikat. Az underground-ellenkulturális gyökerektől induló, részben ezekből építkező oeuvre fő kérdései, meghatározó problémái, illetve irodalmi referenciái ugyancsak állandók. Ennek oka nem csupán a szerzői alkat rendíthetlenségében, sajátos és figyelemre méltó makacsságában keresendő, hanem abban is, hogy a Tábor/Mándy-család különleges szelle mi környezetében elsajátított meggyőződések kitörölhetetlenül belevésődtek azokba a mélyrétegekbe, melyek írásait meghatározzák. Kérdései-válaszai egyrészt mind szélesebb (és mind szédítőbb) körökben tágulnak a spirituális létezés horizontjai felé, másrészt szűkülnek és koncentrálnak a szóban forgó írásokat létrehozó egyén belső centrumai körül. A külső és a belső koordináták ugyanakkor összekapcsolódnak; ezen összekapcsolódás közege pedig a nyelv, egyrészt mint szekuláris és hétköznapi kommunikációs eszköz, másrészt (és sokkal inkább) mint szakrális és ünnepi világalapító princípium.

2.

Az 1972-től (ez kötetében a legkorábbi szöveg) 2020-ig (ez a legfrissebb) terjedő időtáv indokolja, hogy Tábor eddigi pályafutásával is foglalkozzunk. Felolvasások, színházi kísérletek, antológiakezdeményezések, szamizdatos publikációk, underground és fél-underground irodalmi csoportok és rendezvények sora kötődik működéséhez, a korai versektől és esszéktől kezdve 1982-es *Dánia* című debütáló kötetén ke-

*Parnasszus Kiadó
Budapest, 2020
328 oldal, 1890 Ft*

resztül az 1980 és 1985 között tevékenykedő Lélegzet csoport („élő folyóirat”), majd az 1984-től működő Örley Kör megalakításáig. Tábor Ádám irodalmi és szerzői identitását nyilvánvalóan két – egymással részben összefüggő – szubkulturális közeg határozza meg. Egyrészt szülei (Tábor Béla és Mándy Stefánia) szellemi környezete, másrészt a magyar neoavantgárd.¹ Nem véletlen – és ez Tábor Ádám írói habitusán is kitörölhetetlen nyomot hagyott –, hogy mindegyik esetben valamiféle underground közegről van szó, szociológiai és kulturális szempontból nézve egyaránt. Egyrészt a két világháború között szórványosan Magyarországon is kibontakozó filozófiai-teológiai dialógusgondolkodás eszmevilágát a diktatúra körülményei között is továbbörökítő/képviselő értelmi-ségi csoport (Szabó Lajos, Tábor Béla, Hamvas Béla, majd később, őket követve Kotányi Attila, Kunszt György, Surányi László), másrészt a hetvenes-nyolcvanas évek neoavantgárd miliője jelenik meg előttünk, olyan szereplőkkel, mint Halász Péter, Bálint István, Lajtai Péter, Balaskó Jenő, Hajas Tibor. De Tábor Ádám a magyar neoavantgárd kultúra közegében is sajátos pozíciót foglal el: az irányzat irodalmi törekvésein belül a „spirituális” (netán „ezoterikus-misztikus”) vonulat egyik meghatározó képviselőjének tekinthető. Tábor Ádám, Erdély Miklós, Hajas Tibor, Molnár Gergely, Najmányi László, Kozma György (vagy a filmrendezők közül Bódy Gábor) műveiben egyaránt felismerhető munkáiknak valamiféle ezoterikus-hermetikus szubsztrátuma; ezt a szálát legkövetkezősebben talán Tábor Ádám írta/szötte/építette bele az irányzat történetébe.² A fentiek nem pusztán történeti és mozgalmi háttérét alkotják írásainak, hanem meg is határozzák őket, mind tudásszociológiai, mind eszmetörténeti értelemben.

3.

Tábor gondolkodásának előzményei közül elsősorban azokat a törekvéseket szükséges megemlíteni, melyek radikális erővel fordultak szembe az akkori (és mindenkori) „modern idők” üresnek, ugyanakkor pusztítóan érzékelt materializmusával, valamint a modernitás egyik fő karakterjegyeként felfogott értékrelativizmussal; mindazzal, amit Tábor Ádám egyik mestere: Szabó Lajos a harmincas évektől kezdődően a „mammonizmus” kifejezéssel jelölt. Szabó definíciója szerint a Mammon: „kizsákmányolás-erőszak-hazugság”.³ E radikális kritikai pozíciónak történeti előzményei is vannak. A századvég és a századforduló kultúráját jellemző „értékvákuum”, illetve impresszionisztikus világnézet ellen számos írástudó tiltakozott; így például Hermann Broch, Karl Kraus, Ludwig Wittgenstein, de itt említhetjük a fiatal Lukács Györgyöt is. Az abszolút értékek iránti vágyakozás (és az ezzel szorosán összefonódott kultúrkritikai hangoltság) tovább erősödött a két világháború közötti korszak krízishangulatában.⁴ Tábor e kontextusban értelmezi Nietzsche-t, Fülep Lajost, a német-osztrák dialógusgondolkodás egyes képviselőit

¹ Ennek megfelelően Tábor Ádám értekező-értelmező tevékenysége is két markáns paradigmában teljesedett ki (persze a szükségszerű átfedésekkel), az előbbit *Szellem és költészet* című 2007-es könyve, az utóbbit pedig *A váratlan kultúra* című, 1997-es tanulmánykötete foglalja össze.

² Ehhez lásd: Havasréti József: *Alternatív regiszterek*. Budapest, Typotex, 2006, 44–50.; 113–121.; Uő.: A strukturalizmustól a kabbaláig. Mágia és szemiotika Erdély Miklós filmes írásában. In: Havasréti: *Széteső dichotómiák*. Budapest – Pécs, Gondolat – Artpool – PTE, 2009, 29–40.; újabban pedig Földes Györgyi: A neoavantgárd esete a Gólemmel. In: Uő.: *Avantgárd anizis*. Budapest, Gondolat, 2021, 75–100.

³ Tábor Ádám: Találkozás a centrumban. In: Uő.: *Szellem és költészet*. Pozsony, Kalligram, 2007, 63–75., 67.

⁴ Ehhez lásd Hamvas Béla korabeli, kifejezetten a válságirodalommal foglalkozó tanulmányait: *A világválság*. Budapest, Magvető, 1983.

(Franz Rosenzweig, Martin Bubert, Ferdinand Ebner), továbbá Hamvas Bélát, valamint a kultúrkritikai, krízisfilozófiai, dialóguselméleti szövegeket merészen integráló-szintetizáló Szabó Lajost és Tábor Bélát, akik (úgy vélem) mind 2007-es *Szellem és költészet* című kötetének, mind új könyvének voltaképpeni főhősei.

Távolról sem egyforma vagy szorosan összekapcsolódó szerzők a fent említettek, de valamennyien megtestesítettek egy olyasféle, a saját koruk szellemiségével konfliktusos viszonyban álló, az értékrelativizmust és az értéknivellációt elutasító radikális habitust és alapállást, mely Tábor Ádám írásait ugyancsak jellemzi. Szellemi emberek *közössége*, és szellemi emberek *dialógusa* – ebből tevődik össze az a sajátos spirituális közeg, melyben Tábor Ádám írásai megszülettek, akár a hetvenes évek elejéről, akár a nyolcvanas évekről, akár a rendszerváltás utáni korszakról beszélünk. Különös világ ez, egymásra exponált, egymásba olvadó, egymást dinamizáló távlatokkal. Az underground-, sőt, szinte már katakomba-lét tipikus belső feszültsége-extázisa jól felismerhető e szituációban: végtelen, szinte alig átfogható gondolati tágasság, melyet átítat valamiféle introvertált szorongás és a szellemi-társadalmi értelemben egyaránt értett izolációs tapasztalat. Nem túlzás azt állítani, hogy a spirituális távlatkeresés és az izolációs tapasztalat kettőssége részben az évtizedeken át húzódó underground létezmód következménye – de az előkelő szellemi különállás is. A transzcendens horizontra vonatkoztatott élet paradox módon belső irányba fordul, a személyiség centrumában vagy mélyrétegeiben keres működési teret, illetve védőburkot a „mammonizmus” pusztító ereje és ugyanakkori kísértései elől.

De a krízis nem csupán társadalmi krízis, és nem is csupán a modernitás krízise. A krízisállapot, mellyel Tábor Ádám mesterei, illetve az új kötetében publikált írások viaskodnak, nem egyszerűen a 19. század pozitívizmusában és materializmusában, nemcsak a 20. század első felének szellemi, társadalmi, politikai válságaiban, és nem is csak az államszocialista korszak hivatalos kultúrájának sivárságában (vagy netán napjaink zűrzavarában) gyökerezik, hanem (a Tábor-kötetben fontos szerepet játszó gnosztikus-kabbalista hagyomány egyes téziseivel összhangban) a világunk megalapítása, a teremtés kezdőpontja óta tart.⁵ A „világkorszakok” szédítő perspektívájából nem csupán a két világháború közötti szellemi élet egyes törekvései (Julius Evola, René Guenon, Hamvas Béla, Ortega y Gasset, Lev Szesztov könyvei, netán Johan Huizinga bizonyos írásai) tekinthetők krízisirodalomnak. Minden *valóban* (értsd: „autentikus módon”) spirituális szöveg krízisirodalom, hiszen természeténél fogva, szükségszerűen fordul szembe a „mammonizmus” által leigázott világ kihívásaival. Így az autentikus gondolkodás közege csakis valamiféle „oppozíció” lehet, mely kifejezés központi szerepet játszik Tábor Ádám, és még inkább mesterei: Szabó Lajos és Tábor Béla életében, gondolkodásában.

Az eredetileg Kassák Munka-köréhez tartozó Szabó Lajost a Szovjet-Oroszországot bíráló megjegyzései miatt 1930-ban kizárták a csoportból; ezt követően alakult meg a hozzá csatlakozó antibolsevista, de továbbra is marxista érdeklődésű fiatalokból az úgynevezett „oppozíció”.⁶ Szabó e körben ismerkedett meg Tábor Bélával, mely találkozással

⁵ Vö. Tatár György: Az edények széttörése. In: Uő.: *A nagyon távoli város*. Budapest, Atlantisz, 2003, 101–114., 109. skk.

⁶ A Munka-körből kizárt Békefi Zoltán, Berkovits Tibor, Fuchs Pál, Heinlein Károly, Justus Pál és Szabó Lajos köré rövidesen további fiatalok gyülekeztek: Tábor Béla, Friedmann Ernő, Mérei Ferenc, Lux László, Vajda Lajos, Bíró Gábor. Lásd: K. Horváth Zsolt: Kulturális vonzások és baloldali választások. A Munka-kör és a társadalmi tér kettős fogalma 1928–1932. In: Bíró Annamária – Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek*. Nagyvárad – Budapest, Partium – reciti, 2014, 257–270., 266.; valamint Uő.: Forradalmi anticipáció és restauratív utópia. In: Gintli Tibor et al. (szerk.): *József Attila, Bécs, és a századelő művészete*. Budapest, L'Harmattan, 2020, 265–277.

több évtizedes barátság és munkakapcsolat veszi kezdetét.⁷ Szabó Lajos és Tábor Béla az oppozíciós mozgalom „spirituális magvát” képezték, és a csoportra nagy hatást gyakorló Karl Korsch téziséét („a szocializmus folyamatos harc a szabadság megvalósításáért”) úgy korrigálták, hogy a szabadságot csak „folyamatos spiritualizálásként” hajlandók elismerni.⁸ E spiritualizálási törekvés vezetett aztán Korschtól kezdve, majd Freuddal folytatva egészen a misztika (Franz Baader, Meister Eckhart), a gnózis (Schmitt Jenő Henrik), a dialógusgondolkodás (Buber, Rosenzweig, Ebner) irányába. Ennek részletes felidézése itt kitérőnek tűnik, mégis indokolt, ugyanis e kontextusban tűnik fel az a sajátos, a „spirituális”, a „spiritualitás”, a „spiritualizálás” fogalmi körével élő retorika, mely Tábor Ádám írásait ugyancsak erősen áthatja. De a tényleges csoportként működő „oppozíció” mellett joggal említhetjük oppozíció gyanánt azt a paradox (ugyanis egyrészt nagyon is normatív, másrészt nagyon is dialógusérzékeny) krízisfilozófiai alaphangoltságot is, mely a harmincas évek elejétől Szabó Lajos és Tábor Béla gondolkodását meghatározta.

4.

A kötet három fejezetre tagolódik. A fejezetek mind (eddiggi) publikációs státuszukat, mind tárgyukat, mind műfaji hovatartozásukat tekintve különböznek egymástól, noha (mint az elmondottak alapján sejthető) a szerző egyéni látásmódja, és markáns értelmező gesztusai egységbe fűzik őket. A *Születés születése* című fejezet Tábor gondolkodásának (ismét csak Szabó Lajos szavával élve) „teocentrikus-biblicista” mélyrétegeibe nyújt bepillantást. E szerzteágzó, a teremtés, a születés, a halál, az áldozat, a tudás „öskérdéseit” firtató gondolatmeneteket Isten és az egyén, Isten és a világ kapcsolatának az Én-Te beszéd-szituáció mintájára történő felfogása határozza meg, igazságigényüket a dialogikus létálapot feltétlen elsőbbségéből, sőt, akarásából merítik. Átszövi őket a meggyőződés, hogy a beszéd (ebben az értelemben a teremtés és a kinyilatkoztatás is „beszéd”) a „másik létéből él”.⁹ E felismerés Isten és ember, illetve ember és embertárs – illetve (mutatis mutandis): szöveg és olvasója – viszonyára egyaránt érvényes. A teremtés, a kinyilatkoztatás, a megértés, a költészet egyaránt „beszédgondolkodás”. Az ebben a fejezetben közölt írások legnagyobb része eddig kiadatlan kézirat, ezek nemcsak az esszéírói életmű árnyalásához járulnak hozzá, hanem a magyar neoavantgárd már említett spirituális-ezoterikus irányával kapcsolatban említhető művek jobb megértéséhez is segítséget adnak.

Az *Ahol az ellentétek egybeesnek* című második fejezet írásai Tábor gondolkodásának legfontosabb inspirációs forrásait értelmezik, olyan szerzőket, mint Friedrich Nietzsche, Ady Endre, Szabó Lajos, Tábor Béla, Vöröss László, Kotányi Attila; mellesleg itt kapott helyet a kötet címét adó Firenze-esszé, az *Út és/vagy utazás*. Eszmetörténeti szempontból ez a fejezet a kötet súlypontja. A Firenze-esszé (ha játszani óhajtunk a szavakkal) sajátos „metaesszé”, részben egy sajátos „metaút”-ról, részben pedig a „találkozás”-ról. „Firenze ennek a *metaútnak* – élet-, feladat-, és alkotóútam közös, találkozási és ütköztetési pontja: it kereső útnak –, egyben a *találkozás problémájával történő találkozásnak* épp megfelelő állomása, meditációs helye, tükre lehet” (91-92. – kiemelés az eredetiben.). A szöveg kiemeli, hogy nem csupán személyiségek, művek és eszmék, hanem a városok és utazások is jól beilleszthetők a kötet egészét behálózó, leginkább Martin Bubertől és Tábor Bélától ihle-

⁷ Tábor Ádám: *Találkozás a centrumban*, i. m., 64. skk.

⁸ Tábor Béla: Szocializmus, gnózis és oppozíció. In: Uő.: *Személyiség és logosz*. Sajtó alá rendezte Tábor Ádám. Budapest, Balassi, 2003, 246–248., 247.

⁹ Vö. Franz Rosenzweig: *Az új gondolkodás*. In: Uő.: *Nem hang és füst. Válogatott írások*. Fordította, válogatta, az utószót írta Tatár György. Budapest, Holnap, 1990, 108–148.

tett, a „találkozás mint létesemény” gondolkör kontextusába. Egyrészt: „Az Én-Te alapszót csak egész lényével mondhatja az ember. Önmagam egész lényé koncentrációja és összeolvadása soha nem történhet általam, és soha nem történhet nélkülem. A Te által leszek Én-né. S hogy Én-né leszek, mondom: Te. Minden valóságos élet találkozás” (Buber). Másrészt: „Érzékenységünk csak találkozáson gyűlhet fel; és az igazi jelentős találkozás maga is találkozásból születik. Találkozásból született találkozások szülik a közösségeket; ezeknek a találkozásoknak a szintje határozza meg a közösség szintjét, és vele együtt a közösség történelmének a szintjét is” (Tábor Béla).¹⁰

Nietzsche nem mint „európai nihilista”, és nem mint hajdan-divatos „életfilozófus” lényeges Tábor számára, noha egyes megállapításai e szempontokhoz is kapcsolódnak. Érdeklődése a szépirói-költői teljesítményként, illetve gondolkodási közegeként egyaránt értett *filozófiai stílus* merész megújítójára irányul; kiemeli Nietzsche aforisztikus kifejezőmódjának, illetve a kései művek töredékességének fontosságát, mind az életművön belül, mind Nietzsche követői számára.¹¹ Ezen túlmenően Tábor a rendszeralkotó filozófia modernkori lehetetlenségét tudomásul vevő, majd e tudomásulvétel nyomán új utakat kereső gondolkodás egyik vonzó példáját látja Nietzsche műveiben. „Rendszerezés: igen! – rendszer: nem!” – idézi Szabó Lajost ezzel kapcsolatban.¹² A „minden értékek átértékelését” hirdető Nietzschét illetően Tábor kettős tanulságot fogalmaz meg. Egyrészt a modernitást jellemző „értéknivelláció” diagnózisát és elutasítását; noha kérdés, hogy milyen „új” értékeket helyezünk/helyezhetünk az elavultak helyébe, illetve hogy milyen is lenne az a zsinórmérték, melyhez képest megállapíthatnánk bizonyos értékek viszonylagosságát. Tábor ezt illetően nem foglal feltétlen érvénytelenséget állást. Egyrészt érzékelteti, hogy ez a dilemma a zárt ideológiai rendszerek eltűnésével valószínűleg feloldhatatlan – csupán az „értéknyelv” meta-diskurzusaiban töprenghetünk az értékek viszonylagosságáról, de nem tudunk megfogalmazni abszolút érvényű újabbakat. Végül: Nietzsche a kritikai gondolkodás alapját jelentő „intellektuális lelkiismeret” abszolút érvényű megtestesítője Tábor számára. Más irányból közelítve viszont megállapíthatjuk, hogy Tábor mégis felfedez Nietzsche írásaiban a radikális hang, a kritikai erő és a destruktív él mellett valamiféle pozitív igényű-érvényű tanulságot is, mégpedig a pogány-antik és a bibliai tradíció egymáshoz való viszonyát merészen újraértelmező filozófia lehetőségét; diónüszoszi léttapasztalat és „krisztológia”, pogány és a judeo-keresztény világkör egymásra vonatkoztatását. Tábor Ádám – Nietzsche kapcsán (is) – azon töpreng, hogy a pogány, a zsidó, illetve a keresztény világtapasztalat hogyan lehet *egyidejűleg* (nem egymást kizáró módon) példaszerű és érvényes.¹³

A következő nagy példa (részben Nietzschéhez kötődő tanulságokkal) Ady Endre. Az Adyval foglalkozó írások nem irodalomtörténeti vizsgálódások és nem is műértelmezések; Ady költészete Tábor számára azon reprezentatív megszólalás, melyben felismeri-felismerheti saját filozófiai előfeltevéseinek lírai visszaigazolóját. Esszéje azért is figye-

¹⁰ Martin Buber: *Én és Te*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, Európa, 1991, 15.; valamint: Tábor Béla: Szabó Lajosról. In: Uő.: *Személyiség és logosz*, i. m., 27–74., 72.

¹¹ Lásd még: Tábor Ádám: Dionüszosz, a Megfeszített. In uő.: *Szellem és költészet*, 43–53.

¹² A századelő értéknivellációs tapasztalataival egyidőben tudatosult a kultúra világnézetekre, valóságsszektorokra, tevékenységsszférákra történő szétagulódása; erre reagálnak a korabeli filozófiai rendszerelméletek, így Zalai Béla írásai, melyek jól adatolhatóan formálták Szabó Lajos és Tábor Béla, és rajtuk keresztül Tábor Ádám gondolkodását. Zalai nagyrészt kéziratban maradt műveinek 1982-es, majd 1984-es megjelenéséig a filozófus két „rendszerelméleti” tanulmánya volt leginkább hozzáférhető: Zalai Béla: A filozófiai rendszerezés problémája. *A Szellem*, 2. évf., 1911/1, 159–186.; Uő.: Etikai rendszerezés. In: *Emlékkönyv Alexander Bernát hatvanadik születésnapjára*. Budapest, Franklin Társulat, 1910, 115–124.

¹³ Vö. Rosenzweig, i. m., 134.

lemre méltó írás, mert az Ady-líra kivételes jelentősége mellett érvel egy olyan recepció-történeti szituációban, mely – nemrég lezajlott centenáriumi ide vagy oda – nem kedvez Adynak (ami természetesen még változhat), és inkább (példának okért) Kosztolányi Dezső vagy Szabó Lőrinc jelentőségét hangsúlyozza. Tábor a dialógushagyomány szellemében Ady költészetének „bibilicizmusáról” elmélkedik, illetve Ady lírájának az Ember-Isten, Én-Te, Személyiség-Logosz dialógusban történő megalapozottságát emeli ki.¹⁴ Nyelvi erő, egyetemesség, intellektuális lelkiismeret, biblicizmus – ezek a kategóriák kötik össze egymással (írásának belső logikája szerint) Nietzsche filozófiáját, Ady költészetét, valamint Szabó Lajos és Tábor Béla gondolkodását. Tábor így a Szabó Lajos/Tábor Béla-féle „biblicista-dialogikus” eszmekör téziseit olvassa „vissza” Ady költészetére: „Természetesen az időben korábban alkotó költő hatott a későbbi gondolkodókra. Ám a szellemi örökösök *vissza is hatnak* elődeikre: megértik, értelmezik és át is értelmezik őket. [...] Ady igazi szellemi és költői nagysága világszellemtörténetileg és világirodalmilag akkor bontakozhat ki, ha a magyar dialogikus gondolkodók életműve bekerül az egyetemes szellemi diskurzusba” (140).

Szabó Lajos és Tábor Béla örökségéről szerzőnk több alkalommal értekezett, egyértelmű, hogy világlátását e két gondolkodó formálta a legintenzívebben.¹⁵ Ide kapcsolódó írásai és fejtegetései nem pusztán rekonstrukciók, hanem személyes hangú vallomások is egyúttal. Mind apjának, Tábor Bélának, mind édesanyjának, Mátyás Stefániának köszönhetően Tábor Ádám családi/baráti kapcsolatokon keresztül is részese lehetett annak a rejtett/rejtőzködő tradíciónak, melyet Magyarországon elsősorban Szabó Lajos és Tábor Béla, valamint (némiképp más utat bejárva) Hamvas Béla, még később pedig tanítványuk: Kotányi Attila képviselt.¹⁶ Kotányi jelentőségéről és hatásáról Tábor Ádám *A teret teremtő fal, avagy a logoszt energetizáló daimón* című esszéjében emlékezik meg. Kotányi – Hamvas Béla közvetítésén keresztül – rendszeres résztvevője lett a negyvenes évek végén a Mátyás/Tábor-család lakásában rendezett magánsemináriumoknak. Emigrációját követően pályája rendkívül változatos és izgalmas irányokban bontakozott ki. Egyrészt saját műveiben és gondolkodásában továbbörökítette a Szabó Lajos és Tábor Béla által képviselt paradigmát, noha idővel, már az emigrációban eltávolodott Szabó Lajostól (177). Szerepe filológiai szempontból is lényeges: a „Csütörtöki Beszélgetések” anyaga elsősorban Kotányi átiratában maradt fenn, ugyanis barátjával, Kunszt Györggyel másnaponként saját jegyzeteik alapján mindig legépelték a beszélgetést, ami előző estén elhangzott (173). Kotányi Attila 1956 telén családjával együtt elhagyta Magyarországot, későbbi pályájának karakteres színfoltja, hogy egy időre a *Sztuacionista Internacionálé* elnevezésű – különböző okokból napjainkra immár legendává vált – szélsőbalos művészcsoporthoz csatlakozott; míg nem a Guy Debord és közte kibontakozó konfliktusok eredményeként 1963. október 27-én kizárták.¹⁷ Az *Ahol az ellentétek egybeesnek* fejezetben utol-

¹⁴ Ady biblicizmusát illetően tehát nem a bibliai motívumok kiemelt szerepére utal a szöveg (mely az Ady-kutatás régi hálás témája), hanem az Én-Te, illetve Ember-Isten dialógusra rezonáló alaphangoltságra. Ady azoknak a dialogikus gondolkodóknak az „előfutára”, akik „Tábor Béla megfogalmazásával – a »második személy elsőbbségében« találtak rá a lét alapjára...” (Tábor Ádám: *A magyar logosz*. Ady költészetének szellemi jelentősége. In: *Uő.: Szellem és költészet*, i. m., 79–95., 93.)

¹⁵ Tábor Ádám: *Találkozás a centrumban*, i. m.

¹⁶ Lásd még: Surányi László: *Kotányi és a Budapesti Dialogikus Iskola. Magyar Lettre Internationale* (85), 2012. nyár, 7–11.

¹⁷ Erről lásd: Erhardt Miklós: „Sajnálatos félreértés”. *Kotányi Attila és a Sztuacionista Internacionálé. Magyar Lettre Internationale* (85), 2012. nyár, 17–20. (Szigorúan anekdotikus és kissé „fikciós” kitérőként felvethető, hogy ily módon Kotányi (és persze Szabó Lajos) a Sex Pistols-dizájner Jamie Reid közvetítésével a brit punk kialakulására is „hatott”. Ehhez lásd:

sóként tárgyalt Vöröss László az itt méltatott szerzők közül valószínűleg a legkevésbé ismert figura. Az eredetileg orvos végzettségű irodalmár az akkoriban kultikus tisztelettel övezett idős Fülep Lajos körül tömörülő értelmiségi kör (Vekerci László, Fodor András stb.) tagjaként, illetve költőként és drámaíróként tűnt fel Táborék környezetében, majd a Lélegzet munkájában is közreműködött.¹⁸

5.

A kötet utolsó fejezete *A véletlen és a vélet* címet viseli.¹⁹ Elsősorban irodalomkritikákat tartalmaz, valamint egy Kiss Józseffel foglalkozó kiállítás megnyitó beszéd mellett hat darab vegyes műfajú írást, melyek inkább esszék vagy tanulmányok, mintsem műbírálatok. Az itt olvasható összesen húsz darab szöveg rendkívül szerteágazó szerzői körhöz kapcsolódik, ezért itt csak jelzésszerűen foglalom össze Tábor Ádám kritikaírói tevékenységének főbb tanulságait. Legtöbb szövegében felfedezhető kritikai megközelítésmódjának két markáns összetevője: egyrészt a kísérletező-nyelverterető irodalmi modernizmus iránti érzékenység, másrészt a törekvés, hogy a már említett dialóguselméletek nyelvi-nyelvfilozófiai vonatkozásait a kritikaírás gyakorlatában is alkalmazza. Nyelvelfogása (mint az eddigiekből sejthető) markánsan különbözik a mainstream nyelvfilozófiai, hermeneutikai, fenomenológiai és egyéb intézményesült iskoláktól; a dialógusgondolkodás, a Szabó/Tábor-féle biblicizmus, illetve (az előzőktől nem függetlenül) a kabbala misztikus-spirituális nyelvelfogását érvényesíti. Tábor nem nevezhető „elméleti” kritikusként (noha *spekulatív* kritikusként valószínűleg igen); egyéni nyelvfilozófiai érdeklődése és ehhez kapcsolódó felismerései izgalmasan árnyalják és színesítik a kortárs irodalomkritika diszkurzív terét és lehetőségeit. A kritikák egy része csupán egy-egy könyvmegjelenéshez kapcsolódó alkalmi reflexió, de több olyan írás is olvasható köztük, melyek jelentősége túlmutat ezen. Ilyen például a Térey-kritika a *Tulajdonosi szemléletről*, mely az akkor huszonhét éves (de immár negyedik kötetével jelentkező) Térey Jánosnak az Adyhoz való sajátos viszonyát járja körül, vagy a Lanczkor Gábor *Folyamisten* című verséről írott esszé, melyben a szöveg pogány-antik vallástörténeti utalásainak és a Tábor által képviselt „biblicista” nézetkör dialógusának tanulságait fontolgatja – azokat a kérdéseket tehát, melyek Tábor már említett Nietzsche-értelmezéseiben is jelen vannak.

Kiemelném a fejezet írásai közül a Mándy Stefánia költői életművéről írott tanulmányt. Akkor is, ha ennek az írásnak talán szerveesebb helye lett volna a *második* fejezetben, egyrészt mert családtörténeti szálakat is tartalmaz, másrészt eszmétörténeti szempontból is szorosan kötődik az ott tárgyalt irányzatokhoz; úgy is olvasható, mint a Kotányi Attiláról szóló esszé sajátos párdarabja. Tábor írásából kibontakozik saját anyai ági családtörténete is, valamint arra is fény derül, hogy eredetileg a Mándy-családé volt a magyar avantgárd-underground kultúra történetében fontos szerepet játszó Haris-közi

---

Greil Marcus: *Lipstick Traces. A Secret History of the Twentieth Century*. Cambridge [Mass.], Harvard UP, 2003, 436–447.

¹⁸ Vöröss László szerepelt a *Lélegzet* második (1981. március 23.), hetedik (1983. április 14.), valamint tizedik számában (1985. február 7.); lásd: *Lélegzet* 1981–1985. Kronológia és tartalomjegyzék. In: *Hóbagoly bölcsészmagazin*. Szerk. Z. Karvalics László. Budapest, ELTE BTK 1985. oldalszámok nélkül. Fülep Lajosról írott tanulmányának szövegét ugyane kiadvány közölte.

¹⁹ A fejezetcímben olvasható *vélet szócska eredetileg Karinthy Frigyes leleménye; lásd: „Zúg a tenger, zúg az élet / ez nem véletlen, ez vélet, / Zúg az által, zúg a főleg, / Ó előleg, Ó előleg...” (Karinthy Frigyes: Tizenhatodik szín. In: *Úf. Úf görbe tiükör* (<https://mek.oszk.hu/08900/08935/08935.htm>).

lakás, ahol megalakult az Európai Iskola, majd a „Csütörtöki Beszélgetések” zajlottak. Mátyás Stefánia művészettörténeti, Tábor Béla pedig filozófiai magánszemináriumokat is tartott lakásukon, ezek a magánszemináriumok (a fordítás mellett) egyrészt biztosították a Mátyás–Tábor házaspár szerény megélhetését, és egyben függetlenségüket is. A Haris-közi lakás így egyszerre vált a belső emigráció színterévé, és ezzel párhuzamosan az underground nyilvánosság egyik formájává.

A Tábor által felvázolt Mátyás Stefánia-portréból és pályáivból a családtörténeti részek mellett egy sokszorosan rétegzett életmű rajzolódik ki. Mátyás költészete több szempontból is egyéni hangot képviselt a korszakban.²⁰ Markáns hangot jelentett mind a dialógusgondolkodás spirituális-szagrális nyelvfelfogásán átszűrűt, erősen meditatív líra, mind a vész-korszak és a haláltábor rémítő tapasztalataival való lírai számvetés-kísérlet, mellyel Mátyás Stefánia az elsők között próbálkozott a háború után. „Zsidósága természetesen sokkal többet jelentett számára pusztán kollektív szenvedésközösségnél: a biblikus hagyományból táplálkozó, azt folyton megújító szellemi közösséget” (233.). A későbbiekben Mátyás csak gyerekversekkel jelentkezhetett; egyrészt politikai okokból, másrészt, mert a saját útját járó szerzőnek nem sikerült beilleszkednie az intrikákkal és elfogultságokkal átszűtűt korabeli irodalmi életbe. Pályatársai közül többen (így például Nemes Nagy Ágnes) alapvetően művészettörténészeknek tekintették, aki átköszált a líra területére, a mind befolyásosabbá váló Vas István–Szántó Piroska házaspárral ápoló baráti kapcsolata pedig elhidegűt, sőt, ellenségeskedésbe fordult át (241–242.). Sokan elsősorban a korszak hivatalos normáit semmibe vevő, rossz társaságba keveredett „irracionalistának” könyvelték el, már csak Szabó Lajossal és Hamvas Bélával fenntartott barátságai miatt is. Kívűl helyezkedett el a korabeli irodalmi élet meghatározó csoportosulásain; saját szellemi, illetve társas közege alapvetően nem irodalmárokból, hanem elsősorban képzőművészekből állt.

6.

Tábor Ádám esszéiben és kritikáiban sorra jelennek meg azok a szerzők (elsősorban költők, esszéisták és filozófusok), akikhez irodalmi munkássága a pályakezdés pillanatától fogva kapcsolódott, akikkel – a Buber-féle értelemben is – „találkozott”. Az általa érvényesített értelmezői perspektíva meglehetősen radikális: minden szerzőben azt pillantja meg, ami pályakezdése pillanatától foglalkoztatja, ez a *spirituális gondolkodás* lehetősége egy ettől végtelenen idegenné vált (e szemszögből nézve: folyamatos krízisét élő) irodalmi kultúrában. Mindeközben választásaival és értelmezéseivel, olykor csak jelzéseivel és hangsúlyjaival megkonstruálja saját személyes hagyományát – és ezzel saját műveinek valamiféle ön-archeológiáját is. Ugyanakkor e tradícióképzés több olyan szellemi-irodalmi csoportosulás azonosságtudatának kiformalásához is hozzájárult, melyek működésében Tábor szerepet vállalt. E hatások bizonyos esetekben manifesztált módon jelentkeztek, mint például a Lélegzet „élő folyóirat” esetében. Természetesen a Lélegzet koncepciójában és törekvéseiben nem kizárólag Tábor nézetei jelentkeztek, de fontos felismerni azokat az érintkezési pontokat, melyek összekapcsolják egymással a Tábor-*oeuvre* referenciáit, és azt a kánont (a korszak monolit ízlésvilágához viszonyított „ellenkánont”), melyet a

²⁰ Pontosabban *korszakokban*: első verseskötete még a háború idején jelent meg, 1941-ben, a második, egy gyerekverskötet 1964-ben a Kádár-korszakban, utolsó két „felnőtt” kötete pedig már 1990 után. Az 1945 és 1990 közötti időszakban egyetlen kötete jelent meg, mely nem gyerekeknek szólt, mégpedig Párizsban (Mátyás Stefánia: *a kés, a kéz, a hal*. Párizs, Magyar Műhely, 1970).

Lélegzet köre formált, vagy még inkább: konstruált.²¹ A Lélegzet körénél eleve több irodalmárt mozgósító Örley Kör az előbbihez viszonyítva minden szempontból heterogénebb (és „népfrontosabb”) csoportosulásnak tekinthető; és az általuk hangsúlyozott „nyugatos-újholdas” előzmények is távolabb helyezkedtek el Tábor fő referenciáitól. Ennek ellenére is érzékelhető a kettő között egy olyasféle szellemi folytonosság, mely összhangban állt és áll Tábor Ádám kánonformáló törekvéseivel. Fontos észrevennünk, hogy Tábor az Örley Kör működésében és szellemiségében is felfedezte azt a sajátos szervezőelvet, mely többé-kevésbé meghatározta mind a harmincas évek oppozíciós mozgalmát, mind a negyvenes években zajló „Csütörtöki Beszélgetések”-et, mind a Lélegzet-csoport szerzői körét: „ideális közösségi-társadalmi forma, a spontánul megrendezett anarchia megvalósulásával”.²² Közösség, közösségben gondolkodás – utópikus felhangokkal. Távolról sem szeretném abszolút közös nevezőre hozni „Tábor ürügyén” e formációkat, de érdemes jelezni a bennük megtestesülő egyrészt közösségformáló, másrészt az autonóm-autentikus kultúra létrehozására irányuló erők és mozgások kontinuitását. Tábor Ádám esszéi (közük az *Utak és/vagy utazás* írásai) ugyancsak ezt hangsúlyozzák.

---

²¹ E kánon vagy ellenkánon főbb részei (1) az „egyetemes, spekulatív szellemi hagyomány”; (2) a „modern egzisztenciális líra”; (3) az „originális, kutató avantgárd”. Vö. Tábor Ádám: *Mi a lélegzet?* (1983). In: Uő.: *A váratlan kultúra*. Budapest, Balassi, 1997, 153–160.

²² Tábor Ádám: *Az Örley Kör. Beszélő*, 1999/5, 93–95.